

Александра З. Стојановић¹
 Универзитет у Крагујевцу
 Филолошко-уметнички факултет
 Центар за проучавање језика и књижевности

ЈАЧА ОД ЖИВОТА ЈЕ СМРТ
 (Зборник радова *Гробља:*
 Књижевно-културна материјализација смрти
 [уредник] Драган Бошковић, Филолошко-уметнички
 факултет, Крагујевац, 2019, 555 стр.)

Зборник *Гробља: Књижевно-културна материјализација смрти* представља десети по реду зборник који је настао као резултат истраживања на пројекту *Друштвене кризе и савремена српска књижевност и култура: национални, регионални, европски и глобални оквир* Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, у издању Филолошко-уметничког факултета Универзитета у Крагујевцу. Зборник обједињује тридесет осам научноистраживачких радова из области србистике, англистике, германистике, романистике, као и интердисциплинарне радове из области архитектуре и музикологије. Зборник садржи радове тридесет истраживача са матичне институције и дванаест истраживача са других институција, на српском и енглеском језику, од којих су четири настала у коауторству два аутора. Ова несвакидашња и широко постављена тема истраживачима пружа могућност сагледавања појма гробља из различитих перспектива, што овај зборник чини јединственим и привлачним. Његов значај лежи у оригиналности изабране теме, будући да у српској академској заједници до сада није објављен зборник који обрађује дату тематику. Зборник се састоји од четири тематске јединице које су физичке издвојене у садржају.

Прву тематску целину чине радови који се баве просторном, технолошком и културолошком димензијом смрти и гробља. У првом раду овог зборника „Здраво са друге стране” – *О стиритизму, напругама за општење са мртвима, и понешто о (књижевној) уметности*, Бојан Јовић излаже кратак историјат развоја средстава за комуницирање са мртвима, укључујући и нараву Т. А. Едисона и савремене паралеле између спиритизма и електричног телеграфа. Аутор наводи и објашњава функционисање изума попут столова који се окрећу, табле која говори (вица табле), трубе духова, уз кратак осврт на активну потребу уметника за разумевањем спиритистичке појаве. У чланку под називом *Грбови као градови*, Лидија Делић бави се начином концептуализације гробља у

1 sandra.stojanovic95@hotmail.com

фолклорној традицији и савременој литератури, фокусирајући се првенствено на кућу као метафору за гробове. Наиме, ауторка говори о овој појмовној метафори као кључној за концептуализацију света. Резултат заједничког рада два аутора јесте интердисциплинарни рад *San Cataldo: Хетерокронијски простиор хетеро-утопије*, који представља спој теорија М. Фукоа и савремених студија хетеротопија града и њене примене на урбанистичку темпорализацију Града мртвих кроз пример гробља San Cataldo Алберта Росија. Ауторке Јасмина Теодоровић и Јелена Атанасијевић приказују гробна места као подземне градове, места у којима време не постоји. Неологизам хетеро-утопија Јасмине Теодоровић указује на амбивалентну природу гробља у контексту темпоралитета. У сличном теоријском кључу, Никола Бубања у раду *Полу-гробље: Технологија гробља и Убик* Филипа К. Дика наставља разматрање појмова М. Фукоа и представља технолошку димензију гробља, према ауторовим речима, као врсту дезаутоматизације угробљености као стања. Наиме, аутор представља мораторијум у роману *Убик* Филипа К. Дика као врсту полу-гробља која су окарактерисана тако да се налазе између простора живих и конвенционалне некрополе. Гроб стога постаје простор у којем се смрт претвара из стања у технолошко разиграни процес. Настављајући се на тему гробља у контексту технологије, Александра Стевановић у раду *На крају Агбогблашија: Да ли технологија умире?* представља највеће гробље дигиталне технологије на свету, које се налази у насељу Агбогблаши у главном граду Гане. Ауторка сматра да технологија на оваквом месту доживљава симболичку и практичну смрт, док истовремено представља и обећање и наду да ће човек помоћу технологије победити време. Посебан допринос разматрању улоге гробља у савременом свету даје рад Марије Лојанице *Америчка хорор прича: Живој, мртј и некрејинине* (*American Horror Story: Life, Death and Real Estate*). Са становишта односа културе према смрти, ауторка скреће пажњу на комерцијализацију смрти у америчкој култури кроз дискусију о погребној индустрији и изградњи америчких предграђа. На примеру *Гробља кућних љубимаца* Стивена Кинга, ауторка представља реинтерпретацију мотива индијанског гробља као метафоре америчке танатофобије. Страх од смрти не постоји као такав, већ се истиче страх од тога да је смрт нешто што се не може претворити у робу. Посебан допринос овом зборнику представља рад *Мртј приповеда, књижевностј је гробље: носјалгичан и анахрон шексј* Драгана Бошковића који, сагледавањем смрти из ширег угла, путем набрајања „клопки” долази до идеје о књижевности као гробу. Клопке које аутор наводи јесу биологија, мит, онтологија и психологија. Све се заправо рађа из искуства смрти чију иманенцију човек мора схватити. Посредством постструктуралистичких теорија Ж. Лакана, Ж. Дериде и М. Фукоа, аутор закључује да субјект уводи смрт као одсуство које служи као приповедач живота и судбине. Не постоји идентитет без смрти. Постепено сужавајући тему, аутор затим уводи идеју књижевног дела као некролошке приче на чијем почетку се све завршава. Стога, прича представља надгробни говор човека. Драган Бошковић пружа нов начин

сагледавања књижевности у контексту гробља који је кључан за разумевање теме зборника, јер њиме обједињује све његове радове. Рад Наташе Ракић *Auschwitz, #Auschwitzbirkenau, #Holocaust, #Iwasinauschwitz Штита постојаје Аушвиц и штита остјаје од њега?* актуелан је, будући да указује на појам мрачног туризма који доводи до десакрализације гробница у конзумеристичком друштву. Ауторка приказује злоупотребу оваквих места на примеру музеја некадашњег концентрационог логора Аушвиц. Оно што је некада био симбол страдања сада представља место забаве и туристичку манифестацију. Сузани Марјанић у раду *Изведбе искуства смрти/ришуал – Естетика погрома: Примјер – уметности перформанса* уметници Јосип Занки и Тајчи Чекада служе као пример да прикаже изведбе искуства смрти у оквиру уметничких перформанса у Хрватској. Из области музикологије ауторке Невена Вујошевић и Маја Радивојевић Славковић пишу рад *Тојика смрти и музика гробља у хорским делима српских композитора* у којем разматрају представљање смрти у хорским делима српских композитора средствима попут хармоније, ритма, одабира одређеног тоналитета, итд.

Други сегмент зборника чине радови који истражују појмове сећања, жртве и књижевног утицаја мотива гробља. На примеру дела *Мерсо, контра-истрага* Камела Дауда, Јасмина Ахметагић у центар пажње ставља жртву и последице убиства у раду *Гроб под јарким сунцем: Даудова романескна иншериреиација Камидевог Странца*. Ауторка истиче да Даудов приповедач путем дискурзивних механизима открива сродност са Мерсоом и указује на исту мотивацију оба злочина и мотивисаност захтевима културе. У раду *Гробље у роману Линколн у Барду (The Graveyard in the Novel Lincoln in the Bard)*, Весна Лопичић разматра нелагодност коју људи осећају у близини гробља. Према речима ауторке, рад истражује смрт као социјалну панораму, гробље као лиминални простор, феномене континуитета свести и потенцијалну љубав и саосећање у односу на смрт. Ауторка је става да је потребна промена перспективе у погледу постојања континуитета свести после смрти. Пажња се даље усмерава на анализу природе и функције топоса гробља у раду *Тојос гробља у Прашком гробљу Умберта Ека*, аутора Душана Живковића. Циљ рада јесте да читалац, према речима аутора, преиспита све слојеве великих завера да би постао пишчев саговорник у формирању идентитета у савременом добу. Својим истраживањем песништва В. Х. Одна, Томислав Павловић у раду *В. Х. Одна као чувар јесничке традиције гробљанске школе* пружа оригиналне увиде у стваралаштво поменутог песника. Наиме, аутор успоставља корелације између енглеских песника гробљанске школе и модернисте В. Х. Одна представљајући га као јединог модернистичког аутора који је успешно оживео ову традицију. Коауторски рад *Фиџура каменог госта у миту о Дон Хуану* Мирјане Секулић и Светлане Стевановић бави се местом и улогом каменог госта у миту о Дон Хуану тиме што истиче да је поменута страна мита запостављена, јер публика жели да се идентификује са привлачном страном мита која представља Дон Хуана као заводника. На примеру дела *Севиљски заводник и камени гост* Тирса

де Молине, ауторке наводе да се гробље прво преобликовало у романтичарски простор, а затим потпуно потиснуло током разних обрада о миту. Допринос рада представља анализирање изградње Дон Хуана као брэнда. Рад *Гробља – Места која ћуше о смрти (Есхилова Орестија и Сартрове Муве)* дело је Јелене Тодоровић Васић и упућује на гроб као место препознавања и заклетве у Орестији и начину на који је то Сартр касније трансформисао. Ауторка испитује везу између смрти као чина и гроба као белега и могућности нарушавања те везе. Катарина Милић пружа анахронистичко сагледавање библиотеке у раду *Библиотека као гробље: Неколико анахронистичких зајажња о књижевним делима француске књижевности с краја XV и током XVI века*, анализирајући дела *Гарганђуа* и *Панђађруел* Франсоа Раблеа, *Озледи* Мишела де Монтења и *Велико завештање* Франсоа Вијона. Павле Ботић у раду Вертер или потпис гроба спроводи анализу доминантног култа греха и смрти у западноевропској нововековној књижевности кроз примере самоубиства књижевних ликова који су себе прогласили човековима попут Вертера, Ане Карењине, Еме Бовари и других. Циљ рада јесте протумачити проблем литерарне мртофолије на примеру Гетеовог Вертера. Јована Павићевић путем теорије С. Фројда, Ј. Кристеве и Б. Малиновског представља гробља као места делања и посматрања на којим се посмртни остаци прикривају и откривају у раду *Испитивање граница између живих и мртвих кроз Жанеово сабласно позориште (Exploring the Boundaries between the Living and the Dead through Jean Genet's Macabre Theater)*. Анализом драме *Паравани* и есеја *Та чудна реч*, ауторка расветљава начин на који се сагледавају лешеве, сахране и гробља у Жанеовом сабласном позоришту. У раду под називом *Заборављена места смрти у Закојанов цину Казуа Ишиђура* Тијана Матовић посматра одсутна места смрти која се проблематизују као непрозирна места сећања. Анализом, према речима ауторке, неманифестујућег закопаног чина, исказује се парадоксална темпоралност трауматизма. О комедијама претње Харолда Пинтера писала је Ана Ситарница у раду *Из ујочишћа собе до собе као гроба: Дrame Соба, Рођендан и Лифћ за кухињу Харолда Пинтера*. Како ауторка наводи, соба представља уточиште само до одређеног тренутка, док претња из спољашњег света не покаже да је безбедност собе само привид. Стога долази до сукоба светова у коме се соба претвара у гроб. Меморијалном функцијом простора бави се Бранка Огњановић у раду *Простори сећања на жртве Холокауста у роману Деца мртвих Елфриде Јелинек*. У основи рада јесу теорије о колективном памћењу и простору сећања као места конкретизовања прошлости. Сара Симић се у свом раду *За кога се подижу споменици? Проблематизација одавања почасним преминулим војницима у роману Довиђења, тамо горе Пјера Леметра* надовезује на тему сећања и колективног памћења анализирајући шта се крије иза званичних дешавања. Ауторка рад заснива на идеји да подизање споменика добија карактер сахране на којој споменици представљају гробове, а комеморативне манифестације чине погребне обреде.

Трећи сегмент зборника, који се бави превасходно начином обе- лежавања гробова и начином на који их људи доживљавају, отвара рад Игора Перишића *Квир Некрополиџике Слободана Селенића* који на при- меру романа *Пријатељи* и *Очеви и оци* приказује ликове са латентним хомосексуалним склоностима, употребљавајући појам некрополитика у кључу квир теорија. Својим истраживањем у раду *Од Хеџела до гробља – Танајололиџички аспекти друштва* (на примеру романа *Дрводеља из Набисала Војислава Десловова*) Светлана Рајичић Перић пружа увид у начин на који гробље може постати место слободе и место апсолута. Заснован на Хегеловој премиси о слободи и религијском апсолуту, рад указује на измене функције гробља у савременој култури. Рад *Елементи маџијског реализма у Кроници паланачког гробља Исидоре Секулић* обу- хвата промишљања о општим обележјима маџијског реализма и анализу зачудности у опусу Исидоре Секулић. Пажња се даље усмерава на српску средњовековну књижевност и један од основних прозних жанрова тог периода – житије. Анализирајући текстове *Животи Стефана Немање (Св. Симеона)* Светог Саве, Доментијанов *Животи Светог Саве* и Теодосијев *Животи Светог Саве* Анка Симић у раду *Гроб: Чудо, откривење, тексти* преко феномена гроба показује прелазак из оквира појединачног и ово- земаљског у оквиру универзалног и трансценденталног. У коаутрском раду Ђорђе Радовановић и Александра Матић истражују надгробна обе- лежја и натписе у фолклорној и књижевној традицији. Желећи да при- кажу како присуство и одсуство надгробних натписа усмерава припо- вест, аутори анализирају приповетке *Мости на Жети* и *Прича о везировом слону* Иве Андрића, закључујући да исписивање надгробних натписа претпоставља онтолошки предуслов изградње идентитета. За разлику од претходних радова, Владимир Перић отклања негативну конотацију гробног упока бавећи се дадистичком поетиком у раду *Весело гробље дадаистичко: Перформативно ойциривање сојственог упока*. Јована Крстић нам пак показује да места која нису увек обележена именом гроба могу постати места на којима пребива смрт на примеру припо- ведачевих шетњи у књизи *Код Хиперборејаца Милоша Црњанског*. Циљ овог рада, под називом *Фигуре гробова у књизи Код Хиперборејаца Милоша Црњанског*, јесте преиспитивање могућности спознаје смрти у свету који је остао без Бога, у коме су гробови означени само као празна места, лишена традиционалне улоге места жалости. Нина Марковић у раду *Море као/и гробље у прози Радослава Петковића* истиче море као реални, метафорички или симболички гроб који представља простор који својом непрегледношћу упућује на свеprisутност смрти.

Четврти део зборника посвећен је анализи мотива гробља у срп- ској поезији. Коаутроски рад Бранке Радовић и Часлава Николића *Представа гробља у поеми Србија Милоша Црњанског и у хорској ком- позицији Србија Светислава Божовића* представља спој музикологије и књижевности у којем је мотив гробља представљен на различите начине који у читаоцу и слушаоцу буде различита осећања. Такође, бавећи се поемом *Србија* Милоша Црњанског, Александра Секулић у раду *Тајна*

државе и метафизика јарка у поеми *Србија Милоша Црњанског* представља тумачење кроз анализу стражиловске завичајности која се у поеми претвара у јарак. Однос Црњанског према држави ауторка једним делом заснива на песми *На Газиместану* Милана Ракића. У првом делу рада Кринке Видаковић Петров названим *Гробље у дијаспори, песничка имажинација и моћ метафоре: На Гробљу Свети Ђорђе у Пишсбургџу Александра Петрова*, ауторка ставља акценат на метафору сејања семена која се може односити на сахрану, на сам појам дијаспоре и на књижевност у српској усменој традицији и европској средњовековној традицији. Други део чини анализа песме наведене у наслову, која обухвата тематизацију дијаспорног идентитета, везу са историјом, песничке технике и жанровске одлике. У теоријском кључу Клода Леви-Строса, Ф. Ничеа, и В. Бењамина, Миломир Гавриловић истражује семантичке и симболичке вредности гроба као физичког споменика и књижевног мотива. Анализа се обавља на узорку неколико песама српске поезије, имајући за циљ да покаже улогу гроба у очувању традицијског и културног континуума колектива. О песницима Стевану Раичковићу, Бранку Миљковићу, Ивану В. Лалићу и Миодрагу Павловићу писала је Оља Василева у раду *Реквијем: Сви гласови (пре) смрти*. Рад се осврће на јединствене семиоме које су створили наведени аутори, које, како ауторка наводи, обогаћују и утемељују истовремени књижевноисторијски поглед на музичко-песничку форму реквијема. Соња Миловановић у раду *Слика гроба у поезији Новице Тадића* испитује тзв. симболичку реалистичку слику гроба, стављајући акценат на мотив вампира. Последњи рад зборника јесте *Теолошки укрштај Марије Богородице, мртве драге и песника у песми Santa Maria Della Salute Лазе Костића Ђорђа Ђурђевића* у чијој је основи фигура храма као танатолошког простора у коме се укрштају бића Богородице, мртве драге и песника. У раду се успостављају паралеле између храма и гроба, храма и Богородице, и на крају, Богородице и гроба.

Зборник је систематски организован, кохерентан и прегледан што га ширијој читалачкој публици чини погодним за читање, иако је превасходно намењен академској заједници. Читаоцима се пружа увид у различите начине сагледавања гробља, како у физичком, тако и у књижевном смислу, обухватајући широк спектар области и књижевних жанрова. Сви аутори аргументовано износе своје тезе, поткрепљујући их адекватним илустративним примерима. Написани јасним и прецизним стилем, радови се истичу квалитетом, што, овај јединствени допринос чини вредним читања.